

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
T Ü R K T A R İ H K U R U M U

ISSN 0041-4255

BELLE TEN

DÖRT AYDA BİR ÇIKAR

Cilt: LXXXII

Sa. 293

Nisan 2018

ANKARA - 2018

İÇİNDEKİLER

Makaleler, İncelemeler:

Sayfa

ÖZDÖL KUTLU, SERAP: Er Baba'dan İçi Buğday Dolu Mınyatür Bir Çömlek ve Çatalhöyük Kanıtları Bağlamında, Neolitik Dönemde Boğa Sembolizmi ve Ritüel	1
TAŞÇI, BURCU - AKYÜZ LEVİ, ETİ: Kent İçi Arkeolojik Alanlarda Katmanlaşmanın Analizi ve Koruma Sorunları: Foça Örneği	31
ERKOÇ, HAYRETTİN İHSAN: Çin ve Tibet Kaynaklarına Göre Göktürk Mitleri	51
SAĞLAM, AHMET: Memlûk - İlhanlı Diplomatik İlişkileri	83
GÖHER VURAL, FEYZAN: Çeng Çalgısının Selçuklu Seramiklerine Yansıması	159
ÇÖTELİ, METHİYE GÜL: Vakfiyelere Göre Ticaret Yapılarına Dair Kentsel Bilginin Mekâna İndirgenmesi	185
GEL, MEHMET: Islâhat Çağında Osmanlı Halkının Dinî Hayatını "İslâh"a Yönelik Saçaklızâde'nin İlginç Bir Önerisi: "İlim ve 'Amele Da'vet ve İcbâr"	211
BİRBUDAK, TOGAY SEÇKİN: 1853-1856 Kırım Harbi'nde Osmanlı - Avusturya İlişkileri	241
DOĞAN, HASAN: Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Grev Hakkı ve Ta'til-i Eşgâl Kanunu ..	265
ÖZTUNÇ, HÜSEYİN BAHA: 20. Yüzyılın Başında Biga'da Yangın Afeti ve Sosyal Yardımlaşma	295
ŞİMŞEK, MUTTALİP: Alman Misyonerliğinin Yakın Doğu'daki En Büyük Müessesesi: Suriye Yetimhanesi (1860-1917)	325

Kitap Tanıtma:

GÜNAYDIN, YUSUF TURAN: Süleyman Berk, <i>Zamanı Aşan Taşlar: Zeytinburnu'nun Tarihi Mezar Taşları</i>	357
Özetler	361
İngilizce Özetler	369
Belleten Dergisi Yayın İlkeleri ve Başvuru Şartları	377
Belleten Journal Editorial Principles and Application Requirements	380

BELLETEN

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü / Proprietor and Redactor in Chief
Türk Tarih Kurumu Adına / Turkish Historical Society

PROF. DR. REFİK TURAN

Yayın Komisyonu / Commission of Publications

Prof. Dr. Refik TURAN
Prof. Dr. Güray KIRPIK
Prof. Dr. Erhan AFYONCU
Prof. Dr. Mahmut AK
Prof. Dr. Yunus KOÇ
Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL
Prof. Dr. Mehmet Ali ÇAKMAK
Prof. Dr. Birsal KÜÇÜKSİPAHIOĞLU
Doç. Dr. Erkan GÖKSU
Doç. Dr. Ekrem KALAN

Hakemler / Referees

Prof. Dr. Mehmet AKKUŞ (Ankara Üniversitesi)
Doç. Dr. Fatma AKKUŞ YİĞİT (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevgi Gül AKYILMAZ (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Alper ALP (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR (Atatürk Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim AYKUN (Gaziosmanpaşa Üniversitesi)
Prof. Dr. Halit ÇAL (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Mustafa ÇOLAK (Gaziosmanpaşa Üniversitesi)
Prof. Dr. Muzaffer DEMİR (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Prof. İsmet DOĞAN (Gazi Üniversitesi)
Doç. Dr. Erkin EKREM (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Yavuz ERLER (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Zeki İBRAHİMGİL (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Cüneyt KANAT (Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet KANKAL (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Prof. Dr. Yılmaz KURT (Emekli Öğretim Üyesi)
Dr. Öğr. Üyesi Serhat KÜÇÜK (Hacettepe Üniversitesi)
Doç. Dr. Fikret ÖZCAN (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Celal ŞİMŞEK (Pamukkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL (Yeditepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Uğur ÜNAL (Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü)
Prof. Dr. Fatma ÜREKLİ (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi)
Doç. Dr. Fehmi YILMAZ (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Doç. Dr. Hasan YÜKSEL (Cumhuriyet Üniversitesi)

Adres / Address:

Türk Tarih Kurumu, Kızılay Sokak No: 1 06100-Sıhhiye / ANKARA
Tel: 310 23 68 / 277-217 - 310 25 00
Fax: 310 16 98

http://www.ttk.gov.tr
basinyayin@ttk.gov.tr

ISSN 0041-4255

Yerel Süreli, Hakemli dergidir.
Nisan 2018 – ANKARA

Bulleten’i indeksleyen uluslararası indeks ve abstraktlar:

America, history and life 0002-7065 1963-; Historical abstracts. Part A. Modern history abstracts 0363-2717 1963-; Historical abstracts. Part B. Twentieth century abstracts 0363-2725 1963-; MLA International Bibliography 2000-; Turkologischer Anzeiger 0084-0076 1973-; FRANCIS (French Online Database) 1985; Archaeologische Bibliographie 0341-8308 1982-; Artsand Humanities Citation Index (AHCI) 2010-.

Türk Tarih Kurumu yayınlarını İnternet üzerinden alabileceğiniz adresler
İnternet Adresi: <http://e-magaza.ttk.gov.tr> - e-posta: e-magaza@ttk.gov.tr

Baskıya Hazırlık: • Baskı: Kuban Matbaacılık Yayıncılık 0312 395 20 70

VAKFİYELERE GÖRE TİCARET YAPILARINA DAİR KENTSEL BİLGİNİN MEKÂNA İNDİRGENMESİ

METHİYE GÜL ÇÖTELİ*

Giriş

Bugün Anadolu, Orta Doğu, Afrika ve Asya'nın farklı coğrafyalarında yer alan pek çok tarihi İslam kentinde günümüze ulaşabilmeyi başarmış sıbyan mektebi, medrese, darrulhadis, darulkurra, tekke ve kütüphane; cami, mescid, namazgâh; hastahane, imaret ve kabristan; yol, su, köprü, çeşme, sebil vb. yapılar vakıf müesseseleri yoluyla inşa edilerek kamunun hizmetine sunulmuş yapılardır. Savunma yapılarının bazıları da dâhil olmak üzere tüm hizmet yapıları bu sistem sayesinde inşa edilmiş, bakım ve onarımı yapılmış ve finanse edilmiştir. Arapça kökenli “vakf” kelimesinin etimolojik olarak “durmak; durdurmak, alkoymak” anlamına karşılık; vakıf müessesesi bir malın her türlü özel uygulama ve eylemden ahkonularak yalnızca hayır işlerinde kullanılmak üzere tahsis edilmesi durumunu ifade etmektedir¹. Bir başka ifadeyle vakıf, bir malın mülk edinme ve devretme hakkını durdurarak intifa hakkını kamuya devrederken maldan yararlanma hakkının ise insanlara ve topluma tahsis edilmesi, şahsi malların kamu hizmeti görece kuruşlara dönüştürülmesi olarak tanımlanır².

İlginç bir biçimde ki; vakıflar Osmanlı kentinde kuru bir gayrimenkul stoğu inşa etmek üzere kurulmamıştır. Vakıf müessesesinin temeli Kuran'da yer alan ayetler yerine “Sadaka-i cariyeye” ile ilgili olan hadislerden birine³ dayandırılmak-

* Dr. Öğr. Üyesi, Bursa Teknik Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Bursa /TÜRKİYE, arctyler@gmail.com

¹ Willi Heffening, “Waqf”, *Encyclopedia of Islam*, 1. baskı, C 4, M. Th. Houtsma, T.W. Arnold, R. Basset, R. Hartmann (ed.) Brill Online, 1931, s. 1913-1936, http://referenceworks.brillonline.com/entries/encyclopaedia-of-islam-1/wakf-COM_0214, 28/06/2015, s. 16.35.

² Ömer Hilmi Efendi, *İthaf-ül ahlâf fı ahkâm-il evkaf*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1977, s. 13. Ahmet Akgündüz, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988 s. 29. Bahaeddin Yediyıldız, “Vakıf” *İslâm Ansiklopedisi*, C. 13, Milli Eğitim Basımevi Yay., İstanbul 1986, s. 154.

³ Bu hadise göre bir Müslüman öldüğünde amel defteri kapanır. Yalnızca sadaka-i cariyesi, ilmi bir eseri, kendisine dua eden hayırlı bir evladı olan kimsenin amel defteri kapanmaz. Bkz. Ömer Nasuhi Bilmen,

tadır. Vakıfların teşekkülünde “merhamet ve insan severlik duyguları dışında, çok çeşitli temayüller⁴ birbirlerine karışmaktadır⁵. Din, eğitim, sağlık, bayındırlık, şehircilik ve ulaştırma hizmetlerinin teminini sağlayan vakıfların yanı sıra, avarız vakıfları olarak adlandırılan ve bireylerin toplumsal yalnızlık, yabancılaşma, sınıf çatışması gibi modern dünya kentlerinin en temel sorunları olarak görülen tehlikeli hislerin törpülenmesini sağlayan, varısl ve yoksul arasındaki yarıgın derinleşmesini engelleyen vakıflar da mevcuttur.

Vakıf müessesesinin tarihçesi, kökeni, anlamı, türleri, işleyişi ve şehirlere etkisi konularını inceleyen pek çok yayının⁶ olmasına rağmen vakıfların mekân ile kurduğu etkileşimin niteliği aydınlatılmamış ve vakfiyeler aracılığıyla elde edilen kentsel bilginin mekânsallaştırılması denenmemiş bir konudur. Vakıf müessesesi ile elde edilen kentsel bilginin mekâna indirgenmemesi vakıf araştırmalarındaki en önemli sorunların başında gelmektedir. Vakfiyelerin sunduğu bilgiler sayesinde arsa, arazi, konut vb. gayrimenkullerin kira gelirleri, çalışan personele ödenen maaşlar, akarlardan elde edilen gelirlerle kamuya sunulan hizmetlerin nitelikleri ile akar ve hayratların buldukları yere dair konum bilgisi öğrenilebilmektedir. Ancak modern dönem öncesi kentsel bilginin modern kentin coğrafyası üzerinde işaretlenebilmesinde ciddi sıkıntılar bulunmaktadır. Zira modern kentin yer, mevki ve sokak adlarındaki hızlı değişimler nedeniyle vakfiyelerde gayrimenkuller için tanımlanan “adres/konum bilgileri” modern kentsel mekânda geçerli olmamaktadır. Bu nedenle günümüze ulaşmamış vakıf yapılarının mekâna aplikasyonunun yapılması güçleşmekte, hatta imkânsız hale gelebilmektedir. Bilhassa kültür varlık-

Hukuki İslamiyye ve Istilahatı Fikhiyye Kamusu, Bilmen Yayinevi, İstanbul 1970, s. 173; Bahaeddin Yediyıldız, “Müessesese – Toplum Münâsebetleri Çerçevesinde XVIII. Asır Türk Toplumunu ve Vakıf Müessesesi”, *Vakıflar Dergisi*, S 15, Ankara 1982, s. 27-28; Mehmet İpşirli, “Osmanlı’da Vakıfların Tarihi Gelişimi”, *Sivil Toplum Dergisi*, S 15, 2006, s. 61-72. Yediyıldız vakıfların *iyi bir gelecek hazırlama, bu dünyada ve öbür-dünyada mutluluğa ve refaha mâlik olma, mallarını artırma ve onları dokunulmaz ve ebedî kalma, manevî olduğu kadar sosyal hiyerarşide en yüksek derecelere ulaşma, adlarını ölümsüz kalma ve ondan sitayişle bahsetme, kıyâmet günü için azık hazırlama, cehennem azaplarından kurtulma, cennetin nimetlerini elde etme, mümkün olduğu ölçüde Allah’a yaklaşıma vasıtası olması* nedeniyle kurulduklarını belirtmektedir.

⁴ Bu temayüller Yediyıldız’a göre *Allah’ın lütfunu elde etme arzusu gibi dinî temâyüller; kendisinden sonraya iyi bir ad bırakma, yâni ölmeme, ebediyen yaşama arzusu gibi psikolojik temâyüller; hem cinsleri arasında fark edilme, yüksek sınıflar arasında bulunma ve önemli bir mekiye mâlik olma niyeti gibi içtimâî temâyüller; çok mal kazanma, servetini artırma ve onu vakıflaştırarak her türlü tehlikeden koruma ve böylece emniyet ve refah içinde yaşama isteği gibi iktisadî temâyüller* olarak sıralanabilir. Bkz. Bahaeddin Yediyıldız, a.g.m., 1982, s. 28.

⁵ Bahaeddin Yediyıldız, a.g.m., 1982, s. 28.

⁶ Osmanlı Vakıfları alanında önemli eserler vermiş olan araştırmacılar arasında M. Hamdi Yazır, Ömer Nasuhi Bilmen, A. Hikmet Berki, Osman Nuri Ergin, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, M. Tayyib Gökbilgin, Bahaeddin Yediyıldız, Ahmet Akgündüz, Hasan Yüksel, İbrahim Ateş, Nazif Öztürk; yabancı araştırmacılar ise Louis Massignon, Aapeli Saarisalo, Claude Cahen bulunmaktadır.

larının korunması noktasında yasal, yönetsel, sosyolojik ve ekonomik sorunlar yaşanılan tarihi çevrelerde coğrafi veri ile tarihi verinin çakıştırılması en problematik alan olarak zuhur etmektedir.

Bu minvalde araştırmanın amacı vakıfların kentsel yapılı çevrenin bilhassa tarihi ticaret bölgesinin inkişafındaki etkisini ve rolünü incelemek ve yapılı çevrenin en belirgin öğelerinden olan tarihi ticaret bölgesine dair vakfiyelerde kayıtlı olan kentsel bilgiyi mekânsallaştırmaktır. Araştırmada var olan geçmiş bilginin yeniden inşa edilmesi için bir sistematik yöntem kurgulanmıştır. Araştırmanın örneklem alanı kent merkezindeki kültür varlıklarının büyük bir bölümünü yitirmiş olan Kayseri tarihi ticaret bölgesidir. Tarihi kayıtlar, fotoğraflar, seyahatnameler kentin önemli bir ticaret merkezi olduğuna sıklıkla vurgu yapmakta, Kayserili tüccarların ticari dehası ile hem kent hem kent sınırları dışındaki coğrafyaya erişen ticaret üzerine kurulu organizasyon, koordinasyon ve sosyal ağları araştırmalarda dile getirilmektedir. Ne var ki, bu söylemi destekleyici unsurlar arasında yapılı çevrede Kayseri Kapalı Çarşısı, Bedesten, Vezir Han ve Pamuk Han dışında coğrafi işaretlerin bulunmadığı görülmektedir. Dolayısıyla araştırmada vakfiyelerde sunulan yapılı çevreye dair kentsel bilginin mekânsallaştırılması sorunsalında bir örnek olması bakımından Kayseri tarihi ticaret bölgesi seçilmiştir.

Araştırmanın ilk bölümünde izlenen metodolojiye; verilerin toplanması ve değerlendirilmesine ilişkin ayrıntılı bir açıklama sunulacak; ikinci bölümde vakıf müessesesinin ebedi hayırseverlik mekanizması ile yapılı çevrenin inkişaf sorununu çözümlemesi sonucunda etkili olan mekânlar dizisi tarif edilecek; üçüncü bölümde Kayseri tarihi ticaret bölgesinin tarihsel evrimi ile vakfiye kayıtlarında elde edilen bulgular ışığında vakıf ticari gayrimenkullerin yerseçimi, dağılımı ve yığıldığı bölgeler üzerinden Kayseri çarşı yapılanması ortaya çıkarılacak; araştırmanın son bölümünde ise vakfiyeler ışığında tarihi ticaret merkezine dair üretilen kentsel bilginin mahiyeti tartışılacaktır.

Metodoloji

Araştırmada verilerin elde edilebilmesinde iki temel türde kaynak kullanılmıştır. Bunlar:

- yazılı materyallerden oluşan vakfiyeler ile
- görsel materyaller olan iki boyutta kentin yapılı çevresini gösteren dönemin kent planı/haritası ve en erken tarihli sokak adları haritasıdır.

Kayseri Vakıflarına Ait Vakfiye Kayıtları

Köprülü'ye göre vakfiyeler⁷ hukuki ve tarihi bir belge olmayıp aynı zamanda iktisadi tarih, şehir tarihi, yerleşme tarihi, tarihi topografya, idari ve mali tarih gibi tarihin tüm dallarında Türk toplumuna aynı zamanda dünya tarihine dair derin bilgiler içeren vesikalardır⁸. Vakfiyelerde vakfedilen mülklere dair konum bilgilerini gösteren örneklerden bazıları şunlardır:

Örnek 1: “*mahkeme kurbunda Çilingirler sükunda vâki Kıflamaz zade vakfi ve kavlam zade vakfi ve arkası haddadilerin viranesi ve sük-ı mezkûr ile mahdud müstakil bir bab çilingir dükkânını*”⁹

Örnek 2: “*vezirhanı kapusu karşısında olan sükde sasık mahallesi derûnunda vâki etrafi Çınğllı oğlu Hacı Mahmud menzili ve tarafeyni Kester vakfi viranesi ve tarikiâm ile mahdud buyût-ı adideyi müstemil bir bab menzil karındaşım mûmâileyh müstereken olup nısf hissemi*”¹⁰

Örnek 3: “*tekeönü nam meydana mürûr eden sükda vaki etrafi Cafer bey cami'i vakfi dükkânı ve arkası Toros zimmi menzili ve tarafeyni tarikiâm ile mahdud birbirine muttasıl müstakil iki bab dükkânlarını*”¹¹

Örnek 4: “*Bitpazarı sükunde kürkçülere mürûr olundukta kürkçüler sükunda vaki bir tarafı molla zade ve hacı İsmail ve şah zade dükkânları ve arkası bizim vakıf mağazalar ile mahdud bir bab kürkçü dükkânından nısf hissemi*”¹²

Buna göre vakfedilen mülkün mevkii ve sınırlarının tarifi öncelikle belirli bir yerde herkesçe malum olunan simgesel bir yapı ya da mevkii tanımlanmak suretiyle yapılmakta ve buna göre mülkün komşu parselleri tanımlanarak sözlü “matematiksel” koordinatları verilmeye çalışılmaktadır. Bir başka ifadeyle bir noktadan başka bir noktaya gitmek için yol/yön bulma tarifi yapılmaktadır.

⁷ Vakfiyeler konusunda diğer çalışmalar için bkz. Mehmet Şeker, “Vakfiyelerin Türk Kültürü Bakımından Özellikleri”, *Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, S 8, 1993, s. 1-18; Halim Baki Kunter, “Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri Üzerine Mücmel Bir Etüd”, *Vakıflar Dergisi*, S 1, 1938, s. 103-129; Hamza Keleş, “Vakfiyelerin Tarih Araştırmaları Açısından Değeri”, *Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, S 9(2), 2001, s. 501-514.

⁸ M. Fuad Köprülü, “Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarnın Tarihî Ehemmiyeti”, *Vakıflar Dergisi*, S 1, Ankara 1938, s. 1-6.

⁹ *Es-Seyyid el-Hac Ebubekir Ağa ibni Mehmet bini el-Hac Musa bini el-Hac Ömer Vakfi*. (19 Şaban 1217). VGMA, 594 numaralı defter, s. 178, sıra 129.

¹⁰ VGMA, agy., 594 numaralı defter, s. 178, sıra 129.

¹¹ VGMA, agy., 594 numaralı defter, s. 178, sıra 129.

¹² *Es-Seyyid el-Hac Ebubekir Ağa ibni Mehmet bini el-Hac Musa bini el-Hac Ömer Vakfi*. (19 Şaban 1222). VGMA, 594 numaralı defter, s. 183, sıra 130.

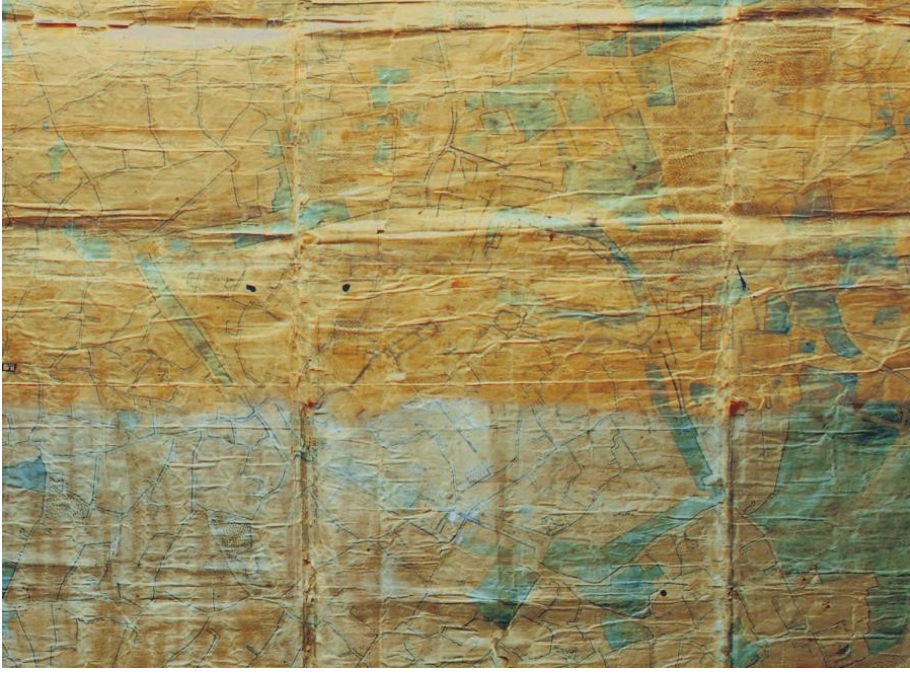
Vakıf araştırmalarında uygulanan coğrafi ve dikey yaklaşım tarzına göre sondaj yaklaşımı benimsenmiştir. Bu araştırmada Vakıflar Genel M¼d¼rl¼ğ¼ (VGMA) Vakıf Kayıtlar Arşivi'nde bulunan ve T¼rkçe'ye transkripte edilmiş vakfiyeler arasında Osmanlı d¼neminde arazi, mesken, ev vakfedenlerden ziyade bilhassa kentin ticaret merkezinde, çarşılarda d¼kkânlar, hanlar ve imalâthaneler vakfeden vakıflar nazarı itibara alınmıştır. Ancak Kayseri kent merkezinde ticari gayrimenkuller vakfeden vakıfların seçiminde ¼ř aşamalı sistematik bir tarama y¼ntemi uygulanmıştır. Birinci aşamada Kayseri ile ilgili t¼m vakıflar taranmıştır. İkinci aşamada birinci aşamada tespit edilen vakıflar arasında Kayseri kent merkezinde ticari gayrimenkulleri olan vakıflar bir sonraki aşamada analiz edilmek ¼zere ayklanmıştır. ¼¼nc¼ aşamada ise ikinci aşamada belirlenen vakıfların vakfiye kayıtlarının incelenmesi sonucunda taramada kullanılacak kelimeler tanımlanmıştır. Buna g¼re vakfiyelerde “aranacak kelimeler” olarak

- *mahruse-i Kayseriyye Medinei Kayseriye esvak (arşular, pazarlar),*
- *s¼k (arşı) ve*
- *dekâkin (d¼kkânlar)*

kelime/kelime grupları tahlil edilmiş ve ikinci aşamada elde edilen vakfiyelerin içeriğinde bu kelimeler taranmıştır. B¼ylece vakıfların Kayseri kent merkezinde bulunan ticari gayrimenkulleri (arşı, bedesten, han, kapan, d¼kkân, mağaza) ¼zerinden bir değerlendirmeye gidilmiştir. Sonuç olarak, sistematik tarama y¼nteminde birinci aşamada 173 adet vakıf defteri, ikinci aşamada 21 adet vakıf ismi tespit edilmiş ve bazı vakıflara ait farklı tarihlerde yazılmış birden fazla vakfiyelerle birlikte toplam 28 adet vakfiye (bkz. Tablo 1) belirlenmiştir.

Tablo 1. Kayseri Şehrinde Vakıf Akarı Ticari Yapılar Olan Vakıflar

Vakfiye tarihi	Vakıf Adı
M.1477	Ahmet bin Abdürrahman Vakfi
M.1502	Mustafa Bey İbn-i Abdülhayy Vakfi (Hançerli Sultan Vakfi)
M.1559, 1571	Kadı Hacı Bedrüddin Mahmud ibni Süleyman Vakfi
M.1521	Pir Mehmed Paşa İbni Mehmed Cemalüddini Aksarayî Vakfi
M.1523	Hacı Mustafa bin Hacı Mehmed Vakfi
M.1529	Bamyacızade İbrahim, Osman ve Yahya Efendilerin Hacı Hamza Vakfi
M.1534	Gavremzade Abdülkadir Ağa Vakfi
M.1579	Hacı Mehmed Vakfi
M.1584, 1585 ve 1588	Mehmed bin Nasrullah Vakfi
M.1581	Mehmet Beyoğlu Hacı Ahmed Paşa Vakfi
M.1588	Çerkes Bey ibni İsa Bey Vakfi
M.1674	Hasan Paşa Vakfi
M.1675	El-Hac Ali Efendi ibnül-hac Yusuf Vakfi
M.1711	Abdulvahhab Efendi bin Mustafa Vakfi
M.1714, 1717	Es-Seyyid el-Hac Derviş Ağa bin Hasan Ağa Vakfi
M.1727	Şeyh Kasım Efendi Kızı Şerife Emine Hatun Vakfi
M.1727	Es-Seyyid Mehmed Ağa ibni's-Seyyid Mustafa Efendi Vakfi
M. 1730	Matbah Emimi Hacı Halil Efendi Vakfi
M.1802, 1807 ve 1814	Güpgüpzade es-Seyyid el-Hac Ebubekir Ağa ibni Mehmet bini el-Hac Musa bini el-Hac Ömer
M.1806, 1814	Mustafa Efendi bin Mehmed Vakfi
M.1824	Ebubekir ve Şerife Emine Vakfi

Şekil 1. Jean S. Euthchides'in 1882 Yılı Kayseri Kent Planından Dışkale ve Çevresi
(Kayseri Büyükşehir Belediyesi Arşivi)

Kayseri Kent Haritası

Araştırmada Kayseri tarihi ticaret bölgesi örneği üzerinde coğrafi veriler ve tarihi verilerin kaynaştırılması sonucu ekonomik coğrafyanın izleri sürülmüştür. Dolayısıyla vakıf hayratının mekânsal dağılımının belirlenmesi için kent haritası kullanılmıştır. Modern haritacılık bilgilerine dayanılarak üretilmiş olan en erken tarihli Kayseri haritası Jean S. Euthchides'in 1882 yılına ait "Angora Vilayeti Kayseri Kenti" haritasıdır (Şekil 1). Her iki materyalin sunduğu verilerin birbiri ile eşleştirilebilmesi yoluna gidilmiş ve vakfiyelerde adı geçen yapılar plan düzleminde gösterilmiştir. Kayseri sokak adları haritası ise mevkiinin doğruluğunu test etmek üzere kullanılmıştır.

Vakıf Müessesesi

Vakıf; sonsuz zaman/ebedilik ile karakterize edilen isteğe bağlı bir hayırseverlik¹³, sosyal adalet ve sorumluluğun Müslümanca yorumudur¹⁴. İslam'da yoksulluğun azaltılması stratejilerinden biri olan “hayırseverlik” Sadeq'e göre¹⁵:

- zorunlu hayırseverlik: *zekat ve fitre*;
- isteğe bağlı hayırseverlik: *sadaka* ve
- ebedi hayırseverlik: *vakıf müessesesi*

olarak üç farklı biçimde ortaya çıkmaktadır. Zekât, fitre ve sadaka İslam inancında iman edenlerin hayırda yarışma için kullandıkları ve gelir dağılımında adaletin bizzat sermaye sahiplerince hâkim kılınmasına imkân tanıyan birer araçtır. Ancak vakıf müessesesi ücretsiz ve kolay erişilebilir eğitim, sağlık, gıda ve diğer fiziki altyapı hizmetleri sunması nedeniyle yoksulluk ile mücadele etme ve yoksulluğun toplumda azaltılması yönünde bir faaliyet gerçekleştirmektedir. Vakıflar yoksullara sosyal tabakada yükselme ve gelirden artış imkânı sunmakta dolayısıyla zekât, fitre ve sadaka gibi neredeyse nakdi yardım ve iyileştirmenin ötesine geçen bir program tanımlamaktadır. Bu sebeple vakıf müessesesi İslam tarihinde yoksulluğun azaltılması ve hatta yok edilmesi yönündeki strateji ve politikaların uygulama programını oluşturan bileşenlerden biri olarak tanımlanabilir. Sadeq¹⁶ vakıf müessesesinin yoksulluğun azaltılması ve eğitim, sağlık hizmetleri ve fiziksel – altyapı tesisleri sağlayarak sosyo-ekonomik gelişmenin yaratılması için planlanmış bir rolü olduğunu ve aynı inançta olmasa bile toplumun tamamına yaygın bir etkiye sahip olduğunu ileri sürmektedir. Benzer bir biçimde Öztürk¹⁷ de vakıfların gayesinin cemiyette mevcut olan bu yoksulluğa çare bulmak olduğunu, Çizakça¹⁸ ise vakıfların “yoksulluğu ortadan kaldırmayı, zenginden fakire gönüllü servet transferini ve dikey sosyal/ekonomik hareketliliği arttırmayı hedefleyen politikalar” ürettiğini ifade eder.

¹³ Murat Çizakça, *Osmanlı Dönemi Vakıflarının Tarihsel ve Ekonomik Boyutları*, İstanbul Bahçeşehir Üniversitesi, TÜSEV, İstanbul 2000, s. 22. Abdulhasan M. Sadeq, “Waqf, Perpetual Charity and Poverty Alleviation”, *International Journal of Social Economics*, S 29(1/2), 2002, s. 135-151.

¹⁴ Haysam Nour, “Reconsidering The Waqf: Traditional Mechanism of Urban Regeneration in Historic Muslim Cities”, *Archnet-IJAR, International Journal of Architectural Research*, S 9(1), 2015, s. 21.

¹⁵ Abdulhasan M. Sadeq, “Poverty Eradication: an Islamic Perspective”, *Humanomics*, S 13(3-4), 1997, s. 110-134. Sadeq, 2002, a.g.m., s. 135-151.

¹⁶ Sadeq, 2002, a.g.m., s. 148-149.

¹⁷ Nazif Öztürk, “İslâm ve Türk Kültüründe Vakıflar”, *Vakıflar Dergisi*, S 29, Ankara 2005, s. 7-20.

¹⁸ Çizakça, 2000, a.g.e., s. 21-32.

Vakıfların planlı, organize bir müessese olması sahibi olduğu birincil mülklerin (örneğin suyuolları gibi bir hayratın) düzenli masraflarının finansmanını sağlamak için nakit para akışı tedarik eden ikincil mülkleri (alışveriş, imalat birimleri gibi akarlar) geliştirmesinde saklıdır. Özetle, vakıflar; fertler elindeki serveti ekonomik, sosyal ve kültürel yapılar inşa etmek suretiyle hizmete dönüştürerek, bireyleri sosyal dayanışma ve yardımlaşma ağlarıyla birbirine bağlayarak bireysel mutlulukları toplumsal huzura endeksleyen, yatay ve dikey sosyal bütünleşmeyi sağlayan ve sürdürülebilir bir toplum yaratan kurumlardır.

Vakıf Müessesesi ve Yapılı Çevre İlişkisi

Modern dünyada devletler savunma, güvenlik, adalet, yönetim, bayındırlık, eğitim, sağlık, din, kültür, spor, sosyal yardım hizmetlerini merkezi bir nitelikte; şehircilik ve belediyeçilik hizmetlerini yerel nitelikte topluma sunmaktadır. Oysa Osmanlı'da devlet aygıtı savunma, güvenlik, adalet, yönetim gibi komuta ve kontrol gerektiren hizmetleri tek elden organize ederken, vakıf müessesesi eğitim, sağlık, din, kültür, spor, altyapı, sosyal yardım, bayındırlık, imar, şehircilik ve belediyeçilik gibi kamu hizmetlerini yerinden yönetim anlayışıyla ve özerk bir işleyişle yürütmüştür. Bir toplumun gelişmişlik ve refah düzeyini gösteren hizmetleri (*public facilities*) sunma görevi sivil toplum kuruluşları olan ve kâr amacı gütmeyen üçüncü sektörün en temel ve en eski üyesi olarak nitelendirilebilecek vakıflara bırakılmıştır¹⁹. Bu bakımdan vakıflar Avrupa'da ve Batı'da kilise, belediye ve devletin kurduğu ve üstlendiği tüm hizmetleri²⁰ yapan yegâne özgün ve orijinal bir müessesedir.

Vakıfların yapılı çevre ile olan ilişkisi vakıf hizmetlerinin: dini, hayri ve sosyal hizmetlerin cami, mescit, tekke, zâviye, medrese, kütüphane, dâru'l-hadis, sıbyan mektebi, dükkân, bedesten, han, hamam, çeşme, sebil, şadırvan, su bendleri, şifâhâne, bîmâristan, dârüşşifa, imâret, kervansaray, ok meydanları gibi mekânlarda hayat bulması ile başlamakta, hizmetlerin (kentsel işlevlerin) sürekliliği için bu mekânların sürekliliğinin sağlanması ile devam etmektedir. Bu yapıların bazıları istisnai işlevlerin yerine getirilmesi için kullanılan "anıtsal yapılar" (*exceptional buildings*) olurken, bazıları barınma ve çalışma gibi tüm toplumun müşterek, yaygın hizmet ihtiyacına sunulan "ortak yapılar" (*common buildings*) niteliğindedir²¹. Bu

¹⁹ Öztürk, 2005, a.g.m., s. 11.

²⁰ Doğan Kuban, "Anadolu Türk Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler", *Vakıflar Dergisi*, S 753, Ankara 1968, s. 67.

²¹ Nour, 2015, a.g.m., s. 26.

yapıları ilginç kılan işlevlerinin farklı olması değil, vakıfların yapılı çevrede kalite anlayışını bu iki yapı grubu arasında tutmayı başardığı birbirine bağımlılık ilişkisindeki denge²² faktörü, yani akçeleme sistemidir.

Vakıfların hayır eserlerini sürekli ayakta tutmak için ev, oda, dükkân, han, hamam, mahzen, bağ, bahçe, bostan gibi gelir getirici gayrimenkuller²³ vakfedtikleri sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Vakfedilen menkul veya gayrimenkuller hem kırsal hem kentsel alanlarda bulunabilirken, kırsal alanda tarım arazileri vb. kentsel alanda arazi, ev, ticari mülk gibi gayrimenkuller daha yaygın bir biçimde vakfedilmektedir²⁴. Vakıf gelirlerine ilişkin 17. yüzyıl kayıtları gelirin kaynağı ve coğrafi dağılımı açısından açıklayıcı bir örnek teşkil etmektedir. Buna göre 17. yüzyılda vakıfların gelirlerinin %50,53'ü gayrimenkullerden oluşmakla birlikte, bunun %69,79'u kentlerden; %30,20'si kırsaldan temin edilmektedir. Kentlerden elde edilen vakıf gayrimenkul gelirlerinin %41,36'sı yalnızca ticarethanelerden sağlanmaktadır²⁵. Benzer bir biçimde Osmanlı İstanbul'u²⁶, Halep'i²⁷ gibi önemli örnekler çarşı bölgesindeki dükkânlar, hanlar vb. ticari birimlerin vakıfların eseri olduğunu göstermektedir.

Osmanlı'da vakıflar yeni fethedilen yerleşmelerde²⁸ sosyo-kültürel, eğitim ve ticari yapılar inşa ederek coğrafyayı yerleşme için cazip hâle getiren yerleşme nüvesini; şehirlerin oluşmasında ve gelişmesinde yeni kurulacak olan şehrin veya yeni bir semtin çekirdeğini teşkil eden imaret sitesi veya "külliye"²⁹ olarak adlandırılan

²² Yapılar arasındaki bağımlılık ilişkisi esasen uçaklarda oksijen maskesinin öncelikli kullanımı ile açıklanabilir. Nasıl ki çocuğun hayatta kalabilmesi annesinin hayatta kalmasına bağlı ise anıtsal yapılardaki hizmetin devamlılığı bunları akarları ile besleyen ve finanse eden ortak yapıların sürdürülebilirliğine bağlıdır.

²³ Yediyıldız 18.yy vakıflarından yola çıkarak gelir kaynaklarını dört gruba ayırmıştır. Tarım işletmeleri olan ilk grubu arsa, bağ, bahçe, bostan, mezra, tarla, çiftlik, köy, karye, mukâta'a maden ocağı ve dalyan oluşturur. İkinci grup binalardan, üçüncü grup nakit paradan ve dördüncü grup vakfedilmiş nesnelere oluşur. Binalar ise meskenler (menzil, saray, yalı, odahane), kamu hizmeti için kiralanmış binalar (defterhane, gümrük binası vb.) ve han, dükkân, ambar gibi ticaret yerleri ile hamam, değirmen, imalathane gibi sanayi işletmeleri olan iktisadi kuruluşlar olarak ayrılmıştır. Bkz. Bahaeddin Yediyıldız, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s. 95-121.

²⁴ Michael E. Bonine, "Islam and Commerce: Waqf and the Bazaar of Yazd, İnan", *Erdkunde*, S 41, 1987, s. 183.

²⁵ Hasan Yüksel, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü Üzerine Bir Araştırma (1585-1683)*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1990, s. 198-204.

²⁶ Halil İnalçık, "İstanbul", *Encyclopedia of Islam*, C 4, E.J. Brill, Leiden 1973, s. 224-248.

²⁷ Heinz Gaube, Eugen Wirth, *Aleppo*, Ludwig Reichert, Wiesbaden 1984, s. 131-138.

²⁸ Hilmi Ziya Ülken, "Vakıf Sistemi ve Türk Şehirciliği", *Vakıflar Dergisi*, S IX, Ankara 1970, s. 13-39.

²⁹ Bu siteler genellikle bir cami etrafında kümelenmiş olup her biri farklı bir işlev yerine getiren dini, kültürel ve sosyal yardım tesisleri (medrese, imaret, tabhane, tumarhane, darüşşifa, hamam, kervansaray,

yapı gruplarını³⁰ kuran unsurlardan biri olmuştur. Çok ya da az programlı bu sitemlerin hemen hemen hepsi vakıflar yoluyla gayrimenkul olarak kente kazandırılmıştır. Çok yönlü fonksiyonları karma kullanımlı alan (*mixed use*) biçiminde bir araya getiren külliye ler, 13. yüzyılın başından itibaren çeşitli Anadolu şehirlerinde kendini göstermeye başlamıştır³¹. Vakıf-imaret sistemi ile Uzunköprü, Karapınar, Nevşehir, Payas, Belen, Kuşadası, Ulukışla ve İncesu³² gibi Osmanlı sınırları içerisinde bulunan pek çok yerleşme yaşanabilir bir kentsel çevre olarak imar edilmiştir. Öztürk'e³³ göre bütün insanlığın mutluluğunu amaçlayan bir sistem olan vakıf müessesesi meydana getirdiği imaret siteleri ile “mutlu insanların yaşadığı faziletli şehirlerin kurulmasını” sağlamaktadır.

Vakıf kurmada gaye her ne olursa olsun son tahlilde kamu yararının hâsıl olduğu bir gerçektir. Nitekim 18. yüzyılda kurulan vakıfların yaklaşık %70'inin eğitim hizmeti ve su tedariki ile ilgili³⁴ olması bu konuda önemli bir delil sunmaktadır. Osmanlı şehirlerinde yapılaşmanın gelişimine vakıfların katkıları değerlendirildiğinde sosyal ve dini hizmet yapılarının bakımı ve onarımı sonucu şehirlerin harap bir görünümünden ve çöküntü alanlarının oluşumundan uzaklaştırıldığı söylenebilir. Zira vakıflar yalnızca sosyal ve teknik altyapı inşa etmeyi değil aynı zamanda mevcut kamu yapı stokunu onarım ve bakım faaliyetleri ile sağlıklılaştırmayı da ihmal etmemiştir³⁵.

Vakıf yoluyla gerçekleştirilmesi öngörülen kamusal hizmetler için kentsel ve

---

memur ve hizmetliler için barnaklar), su yolu, kanalizasyon gibi teknik altyapı donatıları ile düzenli olarak gelir sağlayan han, çarşı, fırın, değirmen, mum imalathanesi, boyahane gibi yapılar barındırmaktadır.

³⁰ Ömer Lütfi Barkan, “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I, İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, S 2, Ankara 1942, s. 279-386.

³¹ Ferudun Akkozan, “Türk Külliye leri”, *Vakıflar Dergisi*, S VIII, 1969, s. 303-309. Hasan Yüksel, “Anadolu Beyliklerinde Vakıflar” *Vakıflar Dergisi*, S. XXX, Ankara, 2007, s. 35-50. Hasan Yüksel, “Anadolu Selçuklularında Vakıflar”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygurluğu (Sosyal ve Siyasal Hayat)*, I, (Editör Ahmet Yaşar Ocak), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara, 2006, s. 309-325.

³² Nazif Öztürk, “Osmanlı'da Vakıflar ve Şehircilik”, *1. Milletlerarası Şehir Tarihi Yazarlar Kongresi*, Ankara 2011, s. 377. Bahaeddin Yediyıldız, Nazif Öztürk, *Oturulabilir Şehir ve Türk Vakıf Sistemi*, Habitat II İstanbul Buluşması, İstanbul 1996, <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~yyildiz/oturulabilirsehir.htm>, 06/06/2015, s. 13.28.

³³ Öztürk, 2011, a.g.m., s. 373.

³⁴ Yediyıldız, 1982, a.g.m., s. 46.

³⁵ Bkz. Tuba Akar, *The Role of Vakıf Institution in the Conservation of Vakıf Based Cultural Heritage*, Doktora Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2009. Emre Madran, *Osmanlı İmparatorluğunun Klasik Çağlarında Onarım Alanının Örgütlenmesi 16.-18. Yüzyıllar*, ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını, Ankara 2004. Ömür Bakırcı, “Vakıfyerlerde Binaların Tamiratu ile İlgili Şartlar ve Bunlara Uyumlası”, *Vakıflar Dergisi*, S X, Ankara 1973, s. 113-126.

kırsal alanlarda yapılı çevrenin inşasında etkili olan mekânlar dizisi şu üç temel başlık altında toplanabilir.

- **Ticaret ve İmalat Mekânları:** Çarşı, bedesten, han, hamam, kervan-saray, kapan, arasta, dükkân, mahzen, depo, fırın, boyahane, bezirhane, mum imalathanesi vb.'dir.
- **Kamu Hizmeti Mekânları:** Dini, sosyal, sağlık, eğitim, kültür, spor ve savunma (askeri) mekânlarını içermektedir. Bunlar:
  - Dini ibadetlerin yerine getirilmesi için cami, mescit, namazgâh, türbe, muvakkithane vb.
  - Sosyal ve sağlık hizmet ihtiyaçları için darü's-şifa, bimarhane, darü's-sıhha, imaret, darü'l- aceze, pehlivan ve kemankeş tekkeleri, ok meydanları vb.
  - Eğitim ve kültür hizmetlerinin sunumu için sıbyan mektepleri, medrese, darü'l hadis, darü'l- huffaz, darü'l-kurra, tekke, kütüphane vb.
  - Savunma alanında kışla, kale, tophane vb.'dir.
- **Teknik Altyapı Donatımları:** yol, su, temizlik, sokakların aydınlatılması, park ve bahçelerin düzenlenmesi ve bakımı gibi hizmetler için yol, köprü, çeşme, sebil, suyolları, sarnıç, mezarlık, vb.'dir.

Vakıflar ve Kayseri Tarihi Ticaret Bölgesi

Selçuklu döneminde olduğu gibi Osmanlı döneminde de doğu seferlerine çıkış noktası ve ordunun toplanma merkezi olarak Kayseri Kenti'nin kullanılması³⁶şehrin stratejik önemini ortaya koymaktadır. Osmanlı döneminin başlamasıyla gerçekleştirilen 1500 tarihli ikinci tapu tahrir defterinde³⁷ Kayseri kentindeki canlı bir ticari yaşama dair kanıtları sergileyen vergi ve nüfus bilgileri yer almaktadır³⁸. Buna göre Kayseri'nin Osmanlı egemenliğine geçmesi ile vergi gelirlerinde iki katın üzerindeki artış³⁹ kentin Osmanlı döneminde artan ticaret etkinlikleri ile yakından ilgilidir.

³⁶ Yavuz Sultan Selim döneminde Safevi devleti üzerine çıkılan seferde Kayseri kentinden geçen güzergâh kullanılmıştır. Kanuni Sultan Süleyman döneminde ise Kayseri kenti doğu seferlerinde ordunun toplanma merkezi olmuştur. Bkz. Mehmet İnbâşı, *XVI. Yüzyıl Başlarında Kayseri*, İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Kayseri 1992.

³⁷ İlk tahrir kayıtları 1476 yılında Fatih Sultan Mehmed döneminde gerçekleştirilmiştir.

³⁸ İnbâşı, 1992, *a.g.e.*

³⁹ Mehmet İnbâşı, "XVI. Yüzyılda Kayseri'nin İktisadi Yapısı ve Esnaf Teşkilatı", *I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (11-12 Nisan 1996)*, Kayseri 2000, s. 129-138.

Kayseri Tarihi Ticaret Bölgesinin Evrimi

Kayseri kent merkezinde yer alan ticaret yapılarının mekânsal dağılımına ilişkin ilk bilgiler Osmanlı öncesinde Anadolu Selçukluları zamanına dayanmaktadır. Bu dönemde “Daru’l-feth” ve “Daru’l-mülk”⁴⁰ unvanlarına sahip olan Kayseri kenti Konya’dan sonra ikinci başkent olup Selçuklu Sultanı Alaaddin Keykubad döneminde (1220-1237) stratejik bir merkez, askeri bir üs ve bir payitaht konumunda tutulmuştur⁴¹.

Osmanlı öncesinde ve sonrasında Kayseri kentinin fiziki yapısını ifade etmek üzere “içeri şehir” ve “taşra (dış) şehir” terimleri kullanılır⁴². Dönemin anıtsal yapılarının inşa tarihlerine bakılarak Kayseri kentinin 12. yüzyıl boyunca dış kale surlarının güneybatı yönünde geliştiği, 13. yüzyılda hem kuzey hem güney mahallelerinin oluştuğu ve 13. yüzyılın ikinci yarısında dışkale surlarının doğusunda diğer bölgelere oranla önemli ve büyük yerleşmelerin mevcut olmadığı görülmektedir⁴³.

Bu dönem zanaat ve ticaret yerleri hakkında Kadı İbn-i Abdüzzahir kent içerisinde yani dışkaleden içeri şehirde çarşı ve dükkânların mevcut olmadığını aktarır⁴⁴. Bununla birlikte kent çarşılarının dışkalenin güneyinde ve pazarın dışkalenin kuzeyinde Meydan Kapısı civarında bulunduğu bildirilir⁴⁵. Selçuklu döneminde bulunduğu bilinen çarşılar; Debbaglar Çarşısı⁴⁶, Küllah-duzlar Çarşısı⁴⁷, Kasap-

⁴⁰ İbn-i Bibi, *El-Evamirü'l-Ala'ye Fi'l-Umuri'l-Alaiye*, çev. M. Öztürk, Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basimevi, Ankara 1996. Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Turan Neşriyat Yurdu Matbaası, İstanbul 1971.

⁴¹ Ali Güler, “Alaaddin Keykubad (1220-1237) Zamanında Kayseri Şehrinin Stratejik Önemi”, *II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (16-17 Nisan 2000)*, Kayseri 1998, s. 371-377. Nejat Kaymaz, “Anadolu Selçuklularının İnhitatında İdari Mekanizmasının Rolü II”, *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, S 2(2-3), 1967, s. 23-61.

⁴² Hıfzı Nuri, *Kayseri Sancağı 1922/1338*, çev. Z. Kars, Kayseri Ticaret Odası Yayınları, Kayseri 1995, s. 8-9.

⁴³ Uğur Tanyeli, *Anadolu Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11. – 15. yy)*, İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul 1987, s. 78.

⁴⁴ Kadı İbn-i Abdüzzahir, *Menakıb-ı Şeyh Evhadüddün-i Kürmani*, Tahran 1969. Osman Eravşar, *Seyahatnamelerde Kayseri*, Kayseri Ticaret Odası Yayınları, Kayseri 2000, s. 45.

⁴⁵ Faruk Sümer, *Tabanlı Pazarı*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1985, s. 86.

⁴⁶ Dışkale surlarının güneydoğusunda Han Camii ile Döner Kümbet arasında kalan mevkidedir. Bu dönemde esnaf örgülenmesi ve dene tüm mekanizması olarak Ahilik teşkilatının kurucusu olan Ahi Evren’in Kayseri’ye 1205 yılında gelerek bir debbag atölyesi kurduğu bilinmektedir. Ahi Evren meslek gruplarının belli bir yerde toplanmasını ve burada imalâtin yapılmasını sağlamak amacıyla Kay seri’de bir “Sanayi Çarşısı”nın kurulmasını gerçekleştirmiştir. Bkz. Kadı İbn-i Abdüzzahir, 1969, *a.g.e.*, s. 158. İbn-i Bibi, 1996, *a.g.e.*, s. 73.

⁴⁷ Debbaglar Çarşısının bitişiğinde Yoğunburç ile Ayavasil kapısı arasındaki alandır. Bkz. Kadı İbn-i Abdüzzahir, 1969, *a.g.e.*, s. 129.

lar Çarşısı⁴⁸, Boyacılar Çarşısı⁴⁹, Bakırcılar Çarşısı⁵⁰ ve Kuyumcular Çarşısı'dır⁵¹. Kentin pazar alanları ise kentin kuzeyindeki At Pazarı ile Bakırcılar Çarşısı yakınında yer alan Esir Pazarıdır⁵².

Selçuklular döneminde Kayseri kentinde Evliya Çelebi'nin⁵³ *Eski Bedesten*⁵⁴ olarak adlandırdığı bir bedesten yapısı ile dışkalenin güneybatısında, Hoca Hasan Camii ve medresesi yanına inşa edilen Han, Celaleddin Karatay'ın Karatay Kervansarayına vakfedilen Kasaplar Çarşısındaki Han ve sonradan camiye dönüştürülerek Han Camii adını alan han olmak üzere üç şehiriçi hanı mevcut olduğu ifade edilir⁵⁵.

Sonuç olarak; 13. ve 14. yüzyıllar arasında Kayseri şehri, Anadolu'nun Sivas kentinden sonra en büyük pazar ve ticaret yeri olarak önemli bir konuma sahiptir⁵⁶. 14. yüzyılda Kayseri'ye gelen İbn-i Batuta kentin sahip olduğu bu niteliği kamtlarcasına seyahatnamesinde kentin pek çok dükkânının bulunduğunu ve ticari açıdan gelişmiş olduğunu aktarır⁵⁷.

⁴⁸ Dışkalenin Ayavasil Kapısı (Kiçi kapı) yanındadır. Osman Turan, "Selçuk Devri Vakfiyeleri III. Celaleddin Karatay Vakıfları ve Vakfiyeleri", *Belleten*, S 12(45), 1948, s. 17-171.

⁴⁹ Dışkalenin güneyinde Boyacılar Kapısı'nın yanındadır. Bkz. Osman Eravşar, *Ortaçağda Kayseri Kent Dokusunun Gelişimi*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1998, s. 125.

⁵⁰ Kadı İbn-i Abdüzzahir, 1969, *a.g.e.*, s. 68.

⁵¹ Ahmet Akşit, *Türkiye Selçuklular Döneminde Kayseri*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1996, s. 43.

⁵² Akşit, 1996, *a.g.e.*, s. 43. Mikail Bayram, *Şeyh Evhadi'd-din Hamid El-Kırmani ve Evhadiyye Tarikatı*, Konya 1993, s. 51.

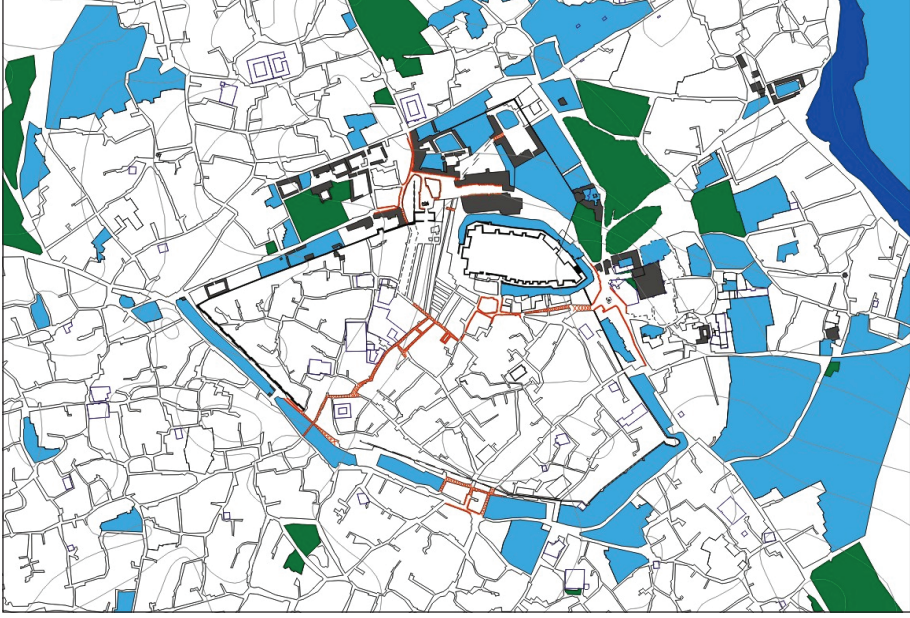
⁵³ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, C 5, çev. Z. Danışman, Üç Dal Neşriyat, İstanbul 1970, s. 180-181.

⁵⁴ Çayırdağ tarafından Eski bedesten adı ile anılan Selçuklu dönemi bedesteninin *Eski Bedesten Mahallesi* olarak adlandırılan mahallede, kentin batısında yer alan cami, medrese ve hamamdan oluşan Güllük Külliyesi yakınında olduğu tahmin edilmektedir. Bkz. Mehmet Çayırdağ, "Kayseri'de Zamanımıza Kadar Gelmemiş Olan Bazı Mühim Binalar", *IX. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, (21-25 Eylül 1981), Ankara 1988, s. 717-728. Mehmet Çayırdağ, *Kayseri Tarihi Araştırmaları*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kayseri 2001, s. 138. Mehmet Çayırdağ, *Kayseri Kapalı Çarşısı*, Türk Dünyası Araştırmaları, İstanbul 2006, s. 219-226.

⁵⁵ Akşit, 1996, *a.g.e.*, s. 44.

⁵⁶ İnbashi, 2000, *a.g.e.*, s. 131. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikler, Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1984, s. 245-249.

⁵⁷ İbn-i Batuta, *İbn-i Batuta Seyahatnamesi*, C 1, çev. A. S. Aykut, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004, s. 202-203.

Şekil 2. Mimari Kompozisyon ve Kent Dokusu, 1882⁵⁸

Osmanlı öncesinde kentin ticaret faaliyetlerinin kervanyolu üzerinde olmakla birlikte, sur duvarları dışında ve kale kapılarına değin uzanan bir çizgide yer aldığı varsayılmaktadır⁵⁹. Eravşar Selçuklu döneminde Kayseri şehrinin sur içinde çarşılar biçiminde örgütlenen ticari faaliyetlerinin olmadığını savunur⁶⁰. Ancak Akşit⁶¹ Selçuklu dönemi çarşıları arasında Kuyumcular Çarşısı'nın güvenlik nedeniyle iç kalenin "Dervaze-i Zerrin" olarak adlandırılan güney kapısı yakınında olabileceğini savunur. Bu bağlamda Kayseri şehrinde dış kale burçlarından Yoğunburç'un güney ve güneybatı çevresinde ticari faaliyetlerin yer aldığı, çarşıların ve hanların bulunduğu söylenebilir.

19. yüzyılın sonunda Ulu caminin yakınında yer alan Bedesten ve çevresindeki Kuyumcular Çarşısı, Pamuk Han, Gön Hanı ve Vezir Han en kıymetli ticaret mallarının satışının yapıldığı yerlerdir (bkz. Şekil 2).

⁵⁸ Bu harita yazar tarafından Jean S. Euthchides'in *Angora Vilayeti Kayseri Kenti Haritası* kullanılarak üretilmiştir.

⁵⁹ Tanyeli, 1987, *a.g.e.*, 77-79.

⁶⁰ Eravşar, 1998, *a.g.e.*, s. 159.

⁶¹ Akşit, 1996, *a.g.e.*, s. 49.

Vakıf Ticari Gayrimenkullerin Dağılımı ve Mekânsal Yoğunluğu

Vakfiyelerde akar getirici mülkler olarak ticaret mekânlarına; hanlara, çarşı-lara, mağazalara ve dükkânlara dair geniş bilgiler yer almaktadır. Buna göre vakıf ticari gayrimenkullerinin⁶² (bkz. Tablo 2) Kabban mahallesinde Harab Kabban arsası, Bezzazlar Çarşısı, Bezzazistan/Tüccar Çarşısı (Hançerli Sultan Vakfı Bedesteni) adı ile anılan yapı; buna güneyden ve kuzeyden bitişik olan biri Külahcılar Çarşısı, diğeri Haffaflar (Dericiler) Çarşısı, Bezzaz Han/Pamuk Han (Penbe Han), Gön Hanı/Yeni Han, Hallaçlar Çarşısı, Saraçlar Çarşısı, Debbâğlar Çarşısı, Büyük Çarşı, Derimeydanı, Pir Mehmed Paşaya ait Deve Hanı yakınında, Hisarönü, Sûk-ı Selâtin, Eski Penbeciler (Pamukçular) Çarşısı, Kebapçılar Çarşısı, Kazzazlar Çarşısı, Bezzazlar yakınında, Eskiciler Çarşısı, Meydan Kapısı, Uncular Çarşısı, Tekke pazarı meydan yerinde, Araba pazarında medrese yakınında, Dökmeciler Çarşısı'nın Haffaflar girişinde, Kığnamaz Hanı yakınında, Mumcular Çarşısı, Boyacılar Kapısında Eskiciler Çarşısı, Hatuniye Medresesi'nin kuzey yanındaki Han ve Boyacılar Kapısı'ndan şehir içerisine uzanan yol üzerinde iki tarafı dükkânlardan oluşan çarşıda, Bedesten yakınındaki mülk üzerine inşa edilen Kazzazlar (İpekçiler) Çarşısı ve güneyinde Neccarlar (Marangozlar) Çarşısı kapısından Meydan Kapısına kadar uzanan çarşı, Hergele yeri adı ile bilinen bahçenin yanında yeralan Çukarhan, Börekçiler Çarşısı, Habbazlar (Ekmekçi) Çarşısı, Uzun Çarşı yakınında, Sur içinde Nalbandlar Çeşmesi yanında, Kürtüncüler Çarşısı, Meydan Kapısı yanında, Kaleönünde, Kuyumcular Çarşısı, Hisarönü Bakkallar Çarşısı başında, Kazgancılar (Kazancılar) Çarşısı, Pazarbaşı dükkâni yakınında, Uzun Çarşı'da Piri Paşa Hanı yakınında, Meydan Kapısı yanında, Boyacı Kapısında, Boyacı Kapısı dışında, At Pazarında sur ve hendek ile sınırlı alanda, At Pazarında yol ve hendek ile sınırlı alanda, Hallaçlar Çarşısı, Uzun Çarşı'da Abdülfettah Efendi Çarşısı karşısında, Bezzazistan kapısı yakınında Takyeciler Çarşısı, Sûk-ı Tavi'l'de, Meydan Kapısının içyüzünde, Kayseri'de Kurşunlu Cami yakınında büyük bir Han, Atpazarında, Sultan Mahallesinde büyük bir Han, Uzun Çarşı, Penbeciler (Pamukçular) Çarşısı, Kasaplar Çarşısı, Bakkallar/Börekçiler Çarşısı, Paşa Hanı karşısında, At Pazarı mevkiinde Kığnamaz Hanı, Kızılcalı Çarşısı, Osman Paşa Cami-i Şerifi etrafında, Atpazarı Çarşısı, Keçikapu Çarşısı, Dört Dükkanönünde, Kayseri Ulu Cami'nin kuzeydoğu köşesinde yeralan Vezir Hanı, Cami Kebir avlusu yakınında, Bedesten'in kuzeyine açılan kapının dışında, kuyumculardan Penbe

⁶² Burada adı geçen yer isimleri VGMA'da taranan ve Türkçe Latin harflerine transkripsiyonu yapılan vakfiyelerden derlenmiştir. Yazar tarafından bu bilgiler tablolaştırılmış ve kent mekânına indirgenmiştir.

(Pamuk) Hanı'na açılan kapının sağ ve sol tarafında, Bitpazarı Çarşısı, Bitpazarı Çarşısı köşesinden Muypaplar Çarşısı'na giden çarşıda, Bitpazarı Çarşısı'ndan Börekçiler Çarşısına çıkan Dökmeciler Çarşısı, Attarlar Çarşısı başında, mahkeme yakınındaki Çilingirler Çarşısı, Vezirhanı kapısı karşısındaki Sasık mahallesi'nin iç tarafında olan çarşıda, Kazancılar Çarşısı başında, Kale kapısı karşısında, Hacı Hanif Çarşısı, Meydan Kapısı Çarşısı'ndan Kurşunlu Camisine çıkan çarşıda, Meydan Kapısı karşısında, Paşa Hamamı karşısında, Şapcılar Çarşısı, Şapcılar Çarşısı'nda Pasdırma Pazarına giden köşede, Tekkeönü Meydanı'na giden Çarşı'da, Selbastı mahallesinde, Bitpazarı Çarşısı'ndan geçilerek varılan Kürkçüler Çarşısı, Kığnamaz Hanı köşesinde, Halil Efendi Çarşısı dâhilinde, Atpazarı köşesinde boş olan arsa üzerine yapılan Yeni Çarşı'daki Araba Pazarı kapısına açılan kapıdan girince sol tarafta, Yeni Çarşı, Yeni Kapı'nın karşısında, kale civarında Saccılar Çarşısı girişinde Parmakkapı bitişiğinde, Parmakkapı bitişiğinde Çerçiler Çarşısı, Boyacı Kapısı'nda Kürtüncüler Çarşısı girişinde, Meydan Kapısı Çarşısı'ndan Kurşunlu Cami tarafına çıkan Sûk-i Tavi (Uzun Çarşı) üzerinde, Meydan Kapısında Kürtüncüler yakınında Camii şerif hizasında, Unpazarı Kapısı girişinde, Kazazlar Çarşısı'nın ortasından Börekçilere giden mağaza çarşısında, Tekke önünde meydana varan Bayır Sokak adı ile tanınan sokakta, Kiçi Kapı (Giçi Kapu) Çarşısı, Kiçi Kapı Çarşısı'nda çeşme önünde Gülyeri olarak tabir edilen yerde, Araba Pazarında, Kale önünde Katrancılar ulaşan dar sokak girişinde, kale önünde Sebzevatçılar (Sebzeciler) Çarşısı'nda, kale önünde Katrancılar Çarşısı'nda, Dört Dükkânönü (Düvenönü) Çarşısı'nda, Oturakçılar Çarşısı'nda, Uzunyol başında, Atpazarında, Araba Pazarında Yenikapı'nın iç tarafında, Meydan Kapısı Keçeciler Çarşısı, Sultan Hamamı yanındaki Eski Mahkeme Bitişiğinde, arkasında Hacı Hanefi çarşısı olan Saciler Çarşısı'nda, hendek kenarında, Kantarcılar Çarşısı'nda Debbağlar başında ve Pareciler (Parçacılar) Çarşısı'nda yerleştikleri görülmektedir (bkz. Şekil 3).

Şekil 3. Ticari Gayrimenkullerinin Mekânsal Dağılımı

Vakıflar açısından en fazla tercih edilen mevkiler (bkz. Tablo 2) Büyük Çarşı (Sûk-i Kebir), Hisarönü, Eskiçiler Çarşısı, Boyacılar Kapısı dışındaki çarşı ile At Pazarı mevkiindeki çarşıdır. Ancak vakfedilen dükkânların sayısı, konumları ve ekonomik coğrafyada yoğunluk bölgeleri karşılaştırıldığında Çerkes Bey ibni İsa Bey Vakfı'nın 10 dükkân ile Osman Paşa Sarayı civarında; Hasan Paşa Vakfı'nın iki katlı birbirine bitişik 15 dükkân ile Boyacı Kapısı dışında; Mustafa Efendi bin Mehmed Vakfı'nın birbirine bitişik 34 dükkân ile Pamuk Hamı karşısında olan beş sokakta; Mustafa Bey İbn-i Abdülhayy Vakfı'nın 38 dükkân ile Külhancılar (Kuyumcular) Çarşısı ile Haffaflar (Dericiler) Çarşısının üç tarafında yığıldığı söylenebilir. Bir diğer dikkat çekici unsur tarihi ticaret bölgesinin kentin kuzeyindeki Meydan Kapısı ile At Pazarı Kapısı, güneyindeki Boyacı Kapısı ile Kiçi Kapı, doğusundaki Yeni Kapının arasında kalan eksenler boyunca uzanmasıdır. Böylece kentsel mekânda kimi yerde bütünleşen kimi yerde saçaklanan çarşılar Kayseri kentinin tarihi ticaret bölgesini meydana getirmiştir. Günümüzde bazı ticaret yapıları varlığını sürdürse de Kapalı Çarşı dışındaki çarşı gruplarının var olmadığı görülmektedir.

Sonuç

Araştırmada vakıfların yapılı çevre üzerindeki etkisini ve vakfiyelerde tarihi ticaret bölgesine dair kentsel bilginin mekânsallaştırılması amaçlanmıştır. İki farklı katmanda veri sunan bilgi setlerinin – vakfiyeler ile haritaların – eşleştirilmesinde elde edilen bulgular doğrultusunda vakıf ticari gayrimenkullerinin mekânda dağıldıkları noktaların/mevkilerin tespiti sağlanmış, böylece Kayseri tarihi ticaret bölgesinin yayıldığı alan tanımlanabilmiştir.

Yapılı çevrenin bilhassa tarihi ve/veya yok olmuş çevrenin zihinsel olarak canlandırılması meselesinde harita, çizim, fotoğraf ve diğer görsel dokümanlara ciddi bir anlam yüklenmektedir. Bu türdeki kaynaklar dönemin sokak dokusu, ulaşım ağı, alan kullanımı, yapı malzemesi tercihi, yapı gabarisi, kentsel mekân kurgusu gibi mekânın tasarımına dair ipuçlarının derlenmesi maksadıyla kullanılabilir. Elde edilen bulgular ışığında vakıfların yapılı çevreye dair kentsel bilgiyi toplamanın yollarından biri olduğu söylenebilir. Vakıfların mülk- akar ilişkisi ile birlikte pek çok bilgiyi kaydettiği vakıf defterleri yani vakfiyeler; kente dair sosyal, ekonomik ve fiziki bilgi ile dolu temel kaynaklardır. Bu bilgiler haritalandırıldığı veya mekâna indirgendiği sürece faydalı bir bilgi olarak kent tarihi, tarih, coğrafya ve tarihsel coğrafya araştırmalarında kullanılabilir.

Bu araştırmada elde edilen sonuçlardan biri vakfiyelerin tıpkı navigasyonel⁶³ (*navigational*) bir araç olarak kullanılabileceği ve bu sayede yapı çevrenin haritalandırılabilirdir. Tarihi haritalar yapıldığı tarihteki yapı çevrenin anlık temel bilgilerini ki bu bilgiler yapı çevredekı doluluk ve boşluklar ile iki boyutta form bilgisini aktarma noktasında etkili olabilirken mekânın işlevsel kullanımı bakımından da bilgi içerebilmektedir. Ancak vakfiyeler ise bir navigasyon cihazının mantuksal içeriğinde olmakla birlikte, sokak adlarının olmadığı ve yer bilgisinin bazı röper noktalarına/*landmarklara* dayandırıldığı bir tarihsel dönemde yapıların adreslerini ve sınırlarını günlük konuşma dilinde tanımlamaktadır. Bu sebeple vakfiyeler İslam coğrafyasındaki kentsel ve kırsal yerleşmelerin, bilhassa yapı çevrelerine dair öznel bir kartografyasıdır.

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

Abdulvahhab Efendi Bin Mustafa Vakfı. (28 Cemaziyel-evvel 1124). VGMA, 734 numaralı defter, s. 176, sıra 97.

Ahmet bin Abdürrahman Vakfı. (Rebiül-evvel 882). VGMA, 608/1 numaralı defter, s. 111, sıra 132.

Bamyacızade İbrahim ve Osman ve Yahya Efendilerin Hacı Hamza Vakfı. (Rebiül-evvel 936). VGMA, 1759 numaralı defter, s. 225, sıra 136.

Çerkes Bey ibni İsa Bey Vakfı. (2 Rebiu'l-ahir 996). VGMA, 581 numaralı defter, s. 339, sıra 338.

Ebubekir ve Şerife Emine Vakfı. (1240). VGMA, 556 numaralı defter, s. 37, sıra 333.

El-Hac Ali Efendi ibniül-hac Yusuf Vakfı. (Zilkade 1085). VGMA, 2108 numaralı defter, s. 106, sıra 90.

El-Hac Halil ibni el-Hac Ali Vakfı. (9 Şevval 1142). VGMA, 735 numaralı defter, s. 131, sıra 62.

⁶³ Latince navis (gemi) ve agere (hareket etmek, yolculuk etmek) sözcüklerinden meydana gelen Fransızca kökenli “navigation” (navigasyon) kelimesi seyir, seyrüsefer, yol ve belirlenen yeri bulma işi, bir taşıt aracının, bir insanın bir yerden bir yere gitmesi anlamında kullanılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için Aykut Erol, “Navigasyon’un Türkçe’deki Karşılığı Ne Olmalı?”, *Denizcilik Dergisi*, 2003, <http://www.aykuterol.com.tr/mart-nisan-2003-navigasyonunun-turkcedeki-karsiligi-ne-olmalı-denizcilik-dergisi/>, 11/06/2015, s. 18.49.

- Es-Seyyid el-Hac Ebubekir Ağa ibni Mehmet bini el-Hac Musa bini el-Hac Ömer Vakfi.* (19 Şaban 1217). VGMA, 594 numaralı defter, s. 178, sıra 129.
- Es-Seyyid el-Hac Ebubekir Ağa ibni Mehmet bini el-Hac Musa bini el-Hac Ömer Vakfi.* (19 Şaban 1222). VGMA, 594 numaralı defter, s. 183, sıra 130.
- Es-Seyyid el-Hac Ebubekir Ağa ibni Mehmet bini el-Hac Musa bini el-Hac Ömer Vakfi.* (19 Cemaziyel-evvel 1229). VGMA, 594 numaralı defter, s. 185, sıra 131.
- Es-Seyyid el-Hac Derviş Ağa bin Hasan Ağa Vakfi.* (14 Receb 1126). VGMA, 734/3 numaralı defter, s. 283, sıra 143.
- Es-Seyyid el-Hac Derviş Ağa bin Hasan Ağa Vakfi.* (20 Rebiu'l-evvel 1129). VGMA, 734/2 numaralı defter, s. 190, sıra 105.
- Es-Seyyid Mehmed Ağa ibni's-Seyyid Mustafa Efendi Vakfi.* (10 Rebiulahir 1140). VGMA, 735 numaralı defter, s. 131, sıra 64.
- Gavremzade Abdülkadir Ağa Vakfi.* (2 Ramazan 940). VGMA, 1759 numaralı defter, s. 740, sıra 98.
- Hacı Mehmed Vakfi.* (Recep 987). VGMA, 608 numaralı defter, s. 171, sıra 200.
- Hacı Mustafa bin Hacı Mehmed Vakfi.* (Cemaziyel ahir 929). VGMA, 581/2 numaralı defter, s. 345, sıra 346.
- Hasan Paşa Vakfi.* (Şaban 1085). VGMA, 618/1 numaralı defter, s. 61, sıra 45.
- Kadı Hacı Bedriüddin Mahmud ibni Süleyman Vakfi.* (Recep 966). VGMA, 582 numaralı defter, s. 24, sıra 12.
- Kadı Hacı Bedriüddin Mahmud ibni Süleyman Vakfi.* (Şaban 978). VGMA, 582 numaralı defter, s. 37, sıra 13.
- Matbah Emimi El-Hac Halil Efendi İbni El-Hac Ali Vakfi.* (22 Cemaziye'lahir 1142). VGMA, 735 numaralı defter s. 86, sıra 37.
- Mehmed bin Nasrullah Vakfi.* (4 Şaban 992). VGMA, 582/1 numaralı defter, s. 101, sıra 73.
- Mehmed bin Nasrullah Vakfi.* (Recep 993). VGMA, 582/1 numaralı defter, s. 111, sıra 74.
- Mehmed bin Nasrullah Vakfi.* (Recep 996). VGMA, 582/1 numaralı defter, s. 112, sıra 75.
- Mehmet Beyoğlu Hacı Ahmed Paşa Vakfi.* (tb. 989). VGMA, 503 numaralı defter, s. 326, sıra 165.
- Mustafa Bey İbn-i Abdülhayy Vakfi.* (Şevval 907). VGMA, 584 numaralı defter, s. 150, sıra 76.

Mustafa Efendi bin Mehmed Vakfı. (15 Cemaziye'l-evvel 1229). VGMA, 603/1 numaralı defter, s. 11, sıra 6.

Mustafa Efendi bin Mehmed Vakfı. (25 Muharrem 1221). VGMA, 608/1 numaralı defter, s. 6, sıra 5.

Pir Mehmed Paşa İbni Mehmed Cemalüddini Aksarayî Vakfı. (2 Recep 927). VGMA, 747 numaralı defter, s. 178, sıra 151.

Şeyh Kasım Efendi Kızı Şerife Emine Hatun Vakfı. (2 Zilhicce 1140). VGMA, 608/2 nolu defter, s. 366, sıra 310.

Harita

Euthchides Jean S., *Angora Vilayeti Kayseri Kenti Haritası*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Arşivi, 1882.

İkincil Kaynaklar

Akgündüz, Ahmet, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Muessesesi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.

Akkozan, Ferudun, "Türk Külliyeleeri", *Vakıflar Dergisi*, S VIII, 1969, s. 303-309.

Akşit, Ahmet, *Türkiye Selçukluları Döneminde Kayseri*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1996.

Barkan, Ömer Lütfi, "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I, İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, S 2, Ankara 1942, s. 279-386.

Bayram, Mikail, *Şeyh Evhadü'd-din Hamid El-Kırmani ve Evhadîyye Tarikatı*, Konya 1993.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuki İslamiyye ve İstilahatı Fikhiyye Kamusu*, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1970.

Bonine, Michael E., "Islam and Commerce: Waqf and the Bazaar of Yazd, İran", *Erdkunde*, S 41, 1987, s. 182- 196.

Çayırdağ, Mehmet, "Kayseri'de Zamanımıza Kadar Gelmemiş Olan Bazı Mühim Binalar", *IX. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, (21-25 Eylül 1981), Ankara 1988, s. 717-728.

_____, *Kayseri Tarihi Araştırmaları*, Kayseri Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Kayseri 2001. Çayırdağ, Mehmet, *Kayseri Kapalı Çarşısı*, Türk Dünyası Araştırmaları, İstanbul 2006.

- Çizakça, Murat, *Osmanlı Dönemi Vakıflarının Tarihsel ve Ekonomik Boyutları*, İstanbul Bahçeşehir Üniversitesi, TÜSEV, İstanbul 2000.
- Eravsar, Osman, *Ortaçağda Kayseri Kent Dokusunun Gelişimi*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1998.
- _____, *Seyahatnamelerde Kayseri*, Kayseri Ticaret Odası Yayınları, Kayseri 2000.
- Evliya Çelebi, *Seyahatname*, C 5, çev. Z. Danışman, Üç Dal Neşriyat, İstanbul 1970.
- Gaube, Heinz - Wirth, Eugen, *Aleppo*, Ludwig Reichert, Wiesbaden 1984.
- Güler, Ali, “Alaaddin Keykubad (1220-1237) Zamanında Kayseri Şehrinin Stratejik Önemi”, *II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (16-17 Nisan 2000)*, Kayseri 1998, s. 371-377.
- Heffening, Willi, “Waqf”, *Encyclopedia of Islam*, 1. baskı, C 4, M. Th. Houtsma, T.W. Arnold, R. Basset, R. Hartmann (ed.) Brill Online, 1931, s. 1913-1936, http://referenceworks.brillonline.com/entries/encyclopaedia-of-islam-1/wakf-COM_0214_28/06/2015, s. 16.35.
- İbn-i Batuta, İbn-i Batûta *Seyahatnâmesi*, C 1, çev. A. S. Aykut, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004.
- İbn-i Bibi, *El-Evamirü'l-Ala'îye Fi'l-Umuri'l-Alaiye*, çev. M. Öztürk, Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara 1996.
- İnalçık, Halil, “İstanbul”, *Encyclopedia of Islam*, C 4, E.J. Brill, Leiden 1973, s. 224-248.
- İnbaşı, Mehmet, *XVI. Yüzyıl Başlarında Kayseri*, İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, Kayseri 1992.
- _____, “XVI. Yüzyılda Kayseri'nin İktisadi Yapısı ve Esnaf Teşkilatı”, *I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (11-12 Nisan 1996)*, Kayseri 2000, s. 129-138.
- İpşirli, Mehmet, “Osmanlı'da Vakıfların Tarihi Gelişimi”, *Sivil Toplum Dergisi*, S 15, 2006, s. 61-72.
- Kadı İbn-i Abdüzzahir, *Menakıb-ı Şeyh Evhadüddün-i Kırmani*, Tahran 1969.
- Kaymaz, Nejat, “Anadolu Selçuklularının İnhitatında İdari Mekanizmasının Rolü II”, *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, S 2(2-3), 1967, s. 23-61.
- Köprülü, M. Fuad, “Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarının Tarihi Ehemmiyeti”, *Vakıflar Dergisi*, S 1, Ankara 1938, s. 1-6.

- Kuban, Doğan, “Anadolu Türk Tarihi Gelişmesi, Sosyal ve Fiziki Özellikleri Üzerinde Bazı Gelişmeler”, *Vakıflar Dergisi*, S 753, Ankara 1968, s. 53-73.
- Nour, Haysam, “Reconsidering The Waqf: Traditional Mechanism of Urban Regeneration in Historic Muslim Cities”, *Archnet-IJAR, International Journal of Architectural Research*, S 9(1), 2015, s. 18-30.
- Hıfzı Nuri, *Kayseri Sancağı 1922/1338*, çev. Z. Kars, Kayseri Ticaret Odası Yayınları, Kayseri 1995.
- Ömer Hilmi Efendi, *İthaf-ül ahlâf fı ahkâm-il evkaf*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1977.
- Öztürk, Nazif, “İslâm ve Türk Kültüründe Vakıflar”, *Vakıflar Dergisi*, S 29, Ankara 2005, s. 7-20.
- _____, “Osmanlı’da Vakıflar ve Şehircilik”, *I. Milletlerarası Şehir Tarihi Yazarları Kongresi*, Ankara 2011, s. 372-380.
- Sadeq, Abdulhasan M., “Poverty Eradication: an Islamic Perspective”, *Humanomics*, S 13(3-4), 1997, s. 110- 134.
- Sadeq, Abdulhasan M., “Waqf, Perpetual Charity and Poverty Alleviation”, *International Journal of Social Economics*, S 29(1/2), 2002, s. 135-151.
- Sümer, Faruk, *Yabanlu Pazarı*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1985.
- Tanyeli, Uğur, *Anadolu Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11. – 15. yy)*, İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul 1987.
- Turan, Osman, “Selçuk Devri Vakfiyeleri III. Celaleddin Karatay Vakıfları ve Vakfiyeleri”, *Belleten*, S 12(45), 1948, s. 17-171.
- _____, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Turan Neşriyat Yurdu Matbaası, İstanbul 1971.
- Ülken, Hilmi Ziya, “Vakıf Sistemi ve Türk Şehirciliği”, *Vakıflar Dergisi*, S IX, Ankara 1970, s. 13-39.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikler, Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1984.
- Yediyıldız, Bahaeddin, “Müessese – Toplum Münâsebetleri Çerçevesinde XVIII. Asır Türk Toplumunu ve Vakıf Müessesesi”, *Vakıflar Dergisi*, S 15, Ankara 1982, s. 23-53.
- _____, “Vakıf”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 13, Milli Eğitim Basımevi Yay., İstanbul 1986, s. 153- 172.

- _____, *XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003.
- Yediyıldız, Bahaeddin – Öztürk, Nazif, *Oturulabilir Şehir ve Türk Vakıf Sistemi*, Habitat II İstanbul Buluşması, İstanbul 1996, <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~yyildiz/oturulabilirsehir.htm>, 06/06/2015, s. 13.28.
- Yüksel, Hasan, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü Üzerine Bir Araştırma (1585-1683)*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1990, s. 198-204.
- _____, “Anadolu Beyliklerinde Vakıflar”, *Vakıflar Dergisi*, S. XXX, Ankara, 2007, s. 35-50.
- _____, “Anadolu Selçuklularında Vakıflar”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı (Sosyal ve Siyasal Hayat)*, I, (Editör Ahmet Yaşar Ocak), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara, 2006, s. 309-325.

CONTENTS

Articles and Studies:	<u>Page</u>
ÖZDÖL KUTLU, SERAP: In the Context of a Miniature Vessel Filled with Wheat from Erbaba and of the Evidence from Çatalhöyük, Bull Symbolism and Ritual in the Neolithic.....	1
TAŞCI, BURCU - AKYÜZ LEVİ, ETİ: An Analysis of Stratification in Urban Archaeological Areas and Conservation Issues: A Case Study of Foça.....	31
ERKOÇ, HAYRETTİN İHSAN: Myths of the Turks According to Chinese and Tibetan Sources.....	51
SAĞLAM, AHMET: Diplomatic Relations between Mamluk and Ilkhanate States.....	83
GÖHER VURAL, FEYZAN: The Reflection of Çeng on Seljuk Ceramics	159
ÇÖTELİ, METHİYE GÜL: Spatialization of the Urban Knowledge Related to the Commercial Real Estate of Waqfs.....	185
GEL, MEHMET: An Interesting Project of Saçaklızade Aiming at “Improvement” Religious Life of Ottoman Public in Reform Age: “Invitation and Forcing to Knowledge and Action	211
BİRBUDAK, TOGAY SEÇKİN: Ottoman-Austrian Relations during the 1853-1856 Crimean War	241
DOĞAN, HASAN: Strike Right and Strike Law at the Last Period of the Ottoman State	265
ÖZTUNÇ, HÜSEYİN BAHA: Fire Disaster and Social Assistance in Biga at the Beginning of 20 th Century	295
ŞİMŞEK, MUTTALİP: The Biggest Foundation of German Missionary in the Near East: Syrian Orphanage (1860-1917).....	325
Book Review:	
GÜNAYDIN, YUSUF TURAN: Süleyman Berk, <i>Zamanın Aşan Taşlar: Zeytinburnu'nun Tarihi</i> <i>Mezar Taşları</i>	357
Turkish Abstracts	361
Abstracts.....	369
Belleten Journal Editorial Principles and Application Requirements (in Turkish).....	377
Belleten Journal Editorial Principles and Application Requirements (in English).....	380

BELLETTEN

PERIODICAL PUBLISHED EVERY FOUR MONTHS

TURKISH HISTORICAL SOCIETY REVIEW

Volume: LXXXII

No. 293

April 2018

ANKARA - 2018